

In Amsterdam sloot Schulte Nordholt zich aan bij het Hersteld Verband, de gereformeerden die toenadering zochten tot de hervormden. Hij werd aangetrokken door hun belangstelling voor maatschappelijke vragen en de kunsten. Zijn eigen dichterschap was ontloken tijdens zijn gevangenschap. Als student onderging hij meer de invloed van Jacques Presser dan van de in geschiedtheorie en economische structuren geïnteresseerde Jan Romein, omdat het engagement van Presser en diens evocatieve schrijfstijl hem aantrokken. Presser was zich juist in Schulte Nordholts studietijd gaan wijden aan de geschiedenis van de Verenigde Staten, maar dat spoor sloeg hij nog niet in. Zijn proefschrift uit 1951 handelde over het Griekse paradijs. Dankzij Presser kreeg hij in 1954 de kans in Amerika aan Vanderbilt University in de staat Tennessee onderzoek te doen naar de geschiedenis van de zwarte bevolking.

Het ligt voor de hand te concluderen dat zijn belangstelling voor sociale problemen en zijn liefde voor de kunst (i.e. *negro spirituals*) die keus hebben begeleid, maar daarover wordt niets meer onthuld dan wat Schulte Nordholt zelf heeft beweerd. Steenhuis maakt niet duidelijk hoe de toekenning van deze studiebeurs paste in de culturele diplomatie van de Verenigde Staten in de jaren vijftig. Juist deze beurs vormde een onderdeel van de culturele politiek van de VS in de Koude Oorlog waarin de achtergestelde positie van de zwarten een steeds heter hangijzer werd. Bovendien was 1954 het jaar van de waterscheiding in de situatie van de mensenrechten in Amerika. Ook Schultes studiereis naar het Verre Oosten in 1971 zou een onderdeel geweest kunnen zijn van de Amerikaanse strategie. Helaas komen we daar niets over te weten, net zo min als over Schultes prominente rol in de advisering van het koningshuis op staatsbezoek.

De bewondering voor de emancipatie van de zwarten uitte Schulte Nordholt in een biografie van Abraham Lincoln en vervolgstudies. Wat aanvankelijk een opgaande lijn leek, mondde uit in een moeizame strijd: de zwarten bleven kampen met ernstige problemen. Misschien is Schulte Nordholt daarom van dit thema afgestapt. Het hoogtepunt van zijn historische oeuvre kwam later in zijn leven toen hij zich stortte op de historische relaties tussen Nederland en Amerika en tot publicatie overging van zijn biografie over Woodrow Wilson en het boek over de mythe van het westen, waarmee hij zelfde cirkel van zijn belangstelling weer rond maakte.

De nadruk van Steenhuis' boek ligt op Schulte Nordholt als populaire schrijver en dichter, als productief recensent (in *Trouw*) en begenadigd spreker. Over zijn wetenschappelijke rol komen we niet meer te weten dan dat hij een enthousiast docent op hoorcolleges was en een voorkeur koesterde voor de begaafde student. Dankzij de memoires van zijn belangrijkste promovendus en opvolger A. Lammers (*Adieu Amerika* (2001)) weten we hoe Schulte Nordholt in de Leidse academie opereerde, vrij van al te veel bestuurlijke besognes. Een opmerkelijk manco is dat geen van zijn leerlingen of promovendi aan het woord komen. Voor een evaluatie van zijn manier van wetenschap bedrijven, die zo typisch Leids lijkt, is daarom een aanvullend boek nodig. Steenhuis' boek levert, naast zinvolle informatie over Schulte Nordholts levensloop, het bewijs voor de gave van Schulte Nordholt om met zijn eruditie, zijn gepassioneerd onderzoek en aanstekelijk enthousiasme anderen te inspireren.

Hans Krabbendam

J. W. Brouwer, J. van Merriënboer, *Van buitengaats naar Binnenhof. P. J. S. de Jong, een politieke biografie* (Den Haag: Sdu uitgevers, 2001, x + 289 blz., €24,90, ISBN 90 12 08774 0).

Hoe lang is het geleden dat er geklaagd werd over een typisch Nederlands gebrek: dit land had geen cultuur waarin biografieën konden floreren. Begin jaren negentig van de vorige eeuw startte de Werkgroep biografie met haar activiteiten en zij creëerde een klimaat waarin schrijvers uit verschillende disciplines elkaar vonden in het schrijven van biografieën. Het grote

'biografieën-project' van het Prins Bernhard Fonds gaf de middelen voor een aantal biografieën van belangrijke figuren in onze vaderlandse historie. Het genre politieke biografie kent echter weinig goede beoefenaren. Gelukkig hebben twee parlementair historici zich gewaagd aan een lastige klus: een politieke biografie te schrijven van een (nog levende) oud-premier waarover veel materiaal is te vinden en die ook nog bereid is zich te onderwerpen aan allerlei vragen over zijn leven.

Piet de Jong werd bij toeval minister-president na jarenlang vakminister te zijn geweest op het ministerie van defensie. Als oud-marineman beschikte hij over de juiste kwaliteiten om zich op dat departement staande te houden. Een Oranjeman en Atlanticus, die bovendien kon bogen op een oorlogscarrière als duikbootkapitein. Het was de vraag in het politiek-turbulente tijdvak 1966-1967, na de nacht van Schmelzer, wie premier moest worden. De PvdA likte haar wonden en was intern verscheurd door de opkomst van Nieuw Links. De politieke leiders van KVP, ARP, CHU en VVD wilden in ieder geval een coalitie met elkaar vormen. De ARP'er Barend Biesheuvel had de beste papieren en de steun van de grote christelijke politici, ondanks het feit dat de KVP bijna driemaal zo groot was. Biesheuvels formatiepoging mislukte en zo kwam de bal weer bij de almachtige KVP te liggen. De meest logische kandidaat Schmelzer mocht het niet worden, anders leek het er wel heel veel op dat hij het kabinet-Cals had laten vallen om zelf premier te worden. Bleven over de populaire, ervaren minister van buitenlandse zaken Luns, de maatschappelijk betrokken minister van CRM Klompé en de joyeuze, rechtse minister van defensie De Jong. Het werd De Jong. De biografen laten zien waarom het niet Klompé werd: zij wilde een kabinet met de PvdA waarmee ze haar eigen ruiten ingooide. Daarmee komen we ook direct bij de grootste verdienste van dit boek: het belicht veel sterker dan voorheen de rol van een politicus als Zijlstra, die door de zwakte van de KVP-leiding en zijn gezag als oud-minister van financiën en interim-premier, een zeer grote rol achter de schermen speelde. In zijn memoires schilderde Zijlstra zich als geen *uomo politicus* — dit boek bewijst het tegendeel.

Een andere verdienste van het boek is de aardige portrettenreeks van de bewindslieden uit die tijd. Behalve Klompé en Luns waren het ministers en staatssecretarissen die niet tot de eerste rang behoorden. Samen met de hoofdstukken over de relatie tot de media, de grote loonconflicten, de rellen en het gijzelingsdrama is alvast een voorschot genomen op de parlementaire geschiedschrijving van het kabinet-De Jong.

Ondanks de waardering voor dit vlot geschreven, zorgvuldig gecomponeerde (en met (leuke) feiten voor de fijnproever gelardeerde), boek, toch enige kanttekeningen. De Jong kon bogen op gevechtservaring als duikbootkapitein tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het is jammer dat de auteurs niet hebben doorgevraagd naar enkele ervaringen van De Jong in de Aziatische wateren. Op pagina 24 vertelt De Jong dat de Amerikanen waaronder hij diende hem opdracht gaven 'to wage unrestricted warfare.' Was De Jong op de hoogte van het droeve lot van tienduizenden geallieerde (ook veel Nederlandse) krijgsgevangenen die op Japanse vrachtboten van en naar de Japanse bezette gebieden werden vervoerd en als gevolg van deze order werden getorpedeerd en een zeemansgraf vonden? Hebben hij of zijn collega's zich hier aan bezondigd?

Bij het ontslag van burgemeester Van Hall door de regering (= koning + ministers) worden de overwegingen van de ministerraad weergegeven, maar niet die van de koningin. Een van de laatste prerogatieven van de Kroon is juist het (mede)benoemen en het (mede)ontslaan van burgemeesters. En zeker het ontslaan van de burgemeester van de hoofdstad van het land zal de koningin hebben beziggehouden.

Verder komt de relatie van De Jong met Schmelzer niet voldoende uit de verf. Nuchter beschouwd moet deze relatie toch een vreemde zijn geweest. Schmelzer, die ondanks zijn hyperactieve linkervleugel, het centrumrechtse kabinet in het zadel houdt, terwijl hij diep in zijn hart vond dat hij op de plek van De Jong had moeten zitten.

Wat we weten over De Jong als premier wordt bevestigd: een prima voorzitter van de ministerraad die tegelijkertijd een aantal vernieuwingen doorvoerde in de relatie tot de pers en het koningshuis (waarmee hij reeds een bijzondere relatie had als oud-adjutant van de koningin). Doortastend als het moest; bijvoorbeeld bij de gijzeling in de Indonesische ambassade. Dat deed hij alleen: de ministers van justitie en binnenlandse zaken schitterden door afwezigheid en Luns wordt neergezet als hypernerveus, meer last dan hulp. De Jong had geluk dat hij een kabinet mocht leiden in een tijd van hoogconjunctuur waardoor het mogelijk was ieder jaar de financiële begroting met 6% structureel (!) te verhogen. Het beeld dat De Jong als bestuurder en politicus niet spraakmakend was, bevestigde hij keer op keer. Het is zijn eigen schuld, hij was bovendien ook geen partijman. Daarom is de politieke grondfout van de KVP-leiding, door de 'progressieve' minister van onderwijs Veringa als lijsttrekker voor de verkiezingen van 1971 naar voren te schuiven en niet De Jong, niet geheel onbegrijpelijk. Van de premierbonus werd aldus afgezien en de auteurs geven fijntjes weer hoe De Jong op de mestvaalt van de geschiedenis werd gegooid. Daardoor bleef De Jong de politieke figuur die hij bij zijn aantreden als premier was: een overgangsfiguur.

Ron Stevens

C. Willemsen, *De belofte van het hiemumaals. Zeventig jaar ambulante geestelijke gezondheidszorg in het gewest Breda 1929-1999* (Nijmegen: SUN, 2001, €39,50, ISBN 90 5875 023 X).

De Nederlandse geschiedschrijving van de psychiatrie bloeide in het afgelopen decennium. De hausse was vooral te danken aan een aantal gedetailleerde studies over psychiatrische inrichtingen, vaak naar aanleiding van jubilea. Vergelijkbaar historisch onderzoek naar de psychiatrische zorg buiten de inrichtingsmuren, de ambulante geestelijke gezondheidszorg, is echter nog schaars. Naar aanleiding van de fusie in 1999 van de Regionale instelling voor ambulante geestelijke gezondheidszorg (Riagg) in Breda met een psychiatrisch ziekenhuis en een Regionale instelling voor beschermende woonvormen schreef Cees Willemsen een lokale geschiedenis van de extramurale geestelijke gezondheidszorg vanaf 1929. In dat jaar werd in Breda een buitendienst van het katholieke gesticht Voorburg te Vught opgericht ten behoeve van de voor- en nazorg voor psychiatrische patiënten die uit de inrichting waren ontslagen of die nog niet waren opgenomen. Deze vorm van sociale psychiatrie bestond uit wekelijkse spreekuren door psychiaters en huisbezoeken door verpleegsters. In de jaren dertig werd deze voorziening uitgebreid met spreekuren voor kinderen met psychische stoornissen. Het streven om de oplopende kosten van de gestichtsverpleging te drukken vormde de belangrijkste drijfveer, maar daarnaast wezen de betrokkenen ook op de noodzaak om het volk geestelijk te verheffen en criminaliteit en sociale overlast te voorkomen. Na de oorlog vormde de ongerustheid over onzedelijkheid en 'onmaatschappelijkheid' een belangrijke drijfveer voor de oprichting van een zogenaamd Medisch-opvoedkundig bureau (MOB) en een katholiek huwelijksbureau. In de jaren vijftig en zestig raakten steeds meer beroepsgroepen bij de hulpverlening betrokken: naast artsen en sociaal-psychiatrisch verpleegkundigen vooral psychologen en maatschappelijk werkers. Geleidelijk veranderde de hulpverlening toen van karakter: de morele benadering maakte plaats voor een psychologiserende invalshoek en vanaf 1970 ook voor een maatschappijkritische en emancipatorische optiek. In de jaren zeventig kwamen in Breda nieuwe vormen van geestelijke gezondheidszorg tot ontwikkeling: psychohygiënische preventie, jongerenhulpverlening en psychotherapie. Begin jaren tachtig werden de verschillende voorzieningen, zoals overal in Nederland, gebundeld in een Riagg en eind jaren negentig fuseerde deze weer met de lokale intra- en semimurale psychiatrische instellingen.